

Rey'de hükümdarlık tacı giydi. Ancak üzerine gönderilen bir Abbâsî ordusunu mağlûp etmesine rağmen ardından Nasr b. Ahmed'e yenildi ve onu tekrar metbû tanımak zorunda kaldı. Esfâr'ın muhtemelen 319'da (931), Ziyârîler'in kurucusu ve ilk hükümdarı Merdâvîc b. Ziyâr'ın da 323'te (935) öldürülmesi İran'da yeni oluşmaya başlayan dengeleri altüst etti ve bölgenin özellikle kuzeybatısı Ziyârîler, Büveyhîler ve Sâmânîler arasında hâkimiyet mücadelesine sahne oldu. Nasr b. Ahmed bu tarihlerde Kirman'ı, saltanatının sonlarına doğru da Cibâl, Taberistan ve Cürcân'ı ele geçirdi; böylece Sâmânîler onun zamanında en geniş sınırlarına ulaştı.

Nasr b. Ahmed, uzun iktidarı boyunca esas olarak geleneksel Sünnî Sâmânî siyasetine bağlı kaldı. Bununla beraber Şîî-İsmâîlî propaganda Horasan ve Mâverâünnehir'e ulaştıktan sonra İbnü'n-Nedîm'e ve Nizâmülmülk'e göre birçok devlet adamı gibi o da İsmâîliye mezhebine girdi (*el-Fihrist*, s. 266; *Siyâsetnâme*, s. 292) ve Nizâmülmülk'e göre bu yüzden bertaraf edilme tehlikesi dahi atlattı (*Siyâsetnâme*, s. 293-299). Nizâmülmülk, ayrıca onun durumunun vehametini anlayarak İsmâîlîlik'ten döndüğünü ve tahttan çekilip yerini oğlu Nûh'a bıraktığını açıklamakta, daha sonra bütün Mâverâünnehir'de mevcut İsmâîlîler'in katledildiğini söylemektedir (*a.g.e.*, a.y.). Ancak tarihçiler Nasr b. Ahmed'in İsmâîlîliğe girmesinden bahsetmez. Nasr 27 Receb 331'de (6 Nisan 943) veremden öldü, yerine oğlu Nûh geçti. Kaynaklarda, onun dinî açıdan geçirdiği değişikliklerle ilgili olarak on üç ay süren hastalığı sırasında kendini ibadete verdiği ve sarayında şahsına ait bir ibadet evi yaptırdığı şeklinde bir bilgi yer almaktadır.

Ölümünden sonra el-Emîrû's-Saîd laka-bıyla anılan Nasr b. Ahmed'in zamanı, içte ve dışta yaşanan değişik problemlere rağmen Sâmânî Devleti'nin altın çağı sayılmaktadır. Bu dönemde ortaya çıkan önemli isyanlar bastırılarak siyasî istikrar sağlandı. Şîî-Deylemî yayılışı ile ciddi bir mücadele içine girildi ve yer yer önemli başarılar kazanıldı. Devlet mekanizması merkezleşmenin paralelinde son derece iyi işleyen bir hale geldi. İlim ve kültürde önemli gelişmeler kaydedildi; özellikle başşehir Buhara ilim ve kültür merkezi olarak tarihteki büyük ününe kavuştu. Bütün bu gelişmelerde Nasr b. Ahmed'in kişiliği kadar, belki ondan da fazla hem devlet hem ilim adamı olan iki veziri Ceyhânî ve Ebû'l-Fazl el-Bel'amî'nin rolleri büyüktür. Buhara sarayındaki önemli simalar arasında Rûde-

kî, Mus'abî, Murâdî gibi şairler ve Ebû'l-Hasan el-Lahhâm, Ebû Muhammed b. Mitrân, Ebû Ca'fer b. Abbas b. Hasan, Ebû Muhammed b. Ebû's-Siyâb, Ebû Nasr el-Hersemî, Ebû Nasr ez-Zarîfî, Recâ b. Velîd el-İsfahânî, Ali b. Hârûn eş-Şeybânî, Ebû İshak el-Fârisî, Ebû'l-Kâsım ed-Dîneverî, Mis'ar b. Mühelhil, Ebû Ali ez-Zevzenî gibi edipler en önde gelenlerdir. Dinî ilimlerde Ebû Mansûr el-Mâtürîdî ile Ebû'l-Kâsım el-Kâ'bî el-Belhî de o dönemde yetişmişti; İbn Fadlân saraya uğrayan ünlüler arasındaydı. Nasr b. Ahmed zamanı imar faaliyetleri açısından da parlak geçmiş olmalıdır; ancak bu konuda günümüze çok az bilgi ulaşmıştır. Nerşahî'nin yazdığına göre Nasr b. Ahmed, Buhara'nın Rîgistan bölgesinde büyük bir saray ve bu sarayın yanında devlet kurumları için çeşitli binalar inşa ettirmiştir (*Târîh-i Buḥârâ*, s. 36). Bu dönemde ayrıca Buhara'daki harap durumda olan Mescid-i Cum'a yeniden yapılmış ve minaresinin masrafını Ceyhânî karşılamıştır (*a.g.e.*, s. 69).

BİBLİYOGRAFYA :

Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), X, 147-148; Ebû Bekir es-Sûlî, *Aḥbârü'r-Râzi-Billâh ve'l-Müttaki-Lillâh* (nşr. J. H. Dunne), Beyrut, ts., s. 237; Mes'ûdî, *Mürüccü'z-Zeheb* (Abdülhamîd), IV, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379; Nerşahî, *Târîh-i Buḥârâ* (trc. Ebû Nasr Ahmed el-Kubavî, nşr. Müderris-i Razavîh), Tahran 1363, s. 36, 69, 129-132; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 198-199, 266; İbn Mis-keveyh, *Tecâribü'l-ümem*, I, 33, 76, 275, 285-287, 352; II, 3-8, 47, 122; Seâlibî, *Yetîmetü'd-dehr*, Mekke 1399/1979, IV, 64, 65, 69-70, 72, 73, 74-76, 77, 78, 79, 81, 82, 85, 86, 87, 88, 90, 93, 95, 101, 102, 115-116, 123, 126, 128, 134, 135, 136, 150; Gerdîzî, *Zeynü'l-aḥbâr*, Tahran 1327, s. 18-24; *Târîh-i Sistân*, Tahran 1314 hş., s. 302, 303, 305, 316; Hilâl b. Muhassin es-Sâbî, *el-Müntezâ' mine'l-Kitâbi't-Tâci* (*Aḥbârü' e'immeti'z-Zeydiyye* içinde, nşr. W. Madelung), Beyrut 1987, s. 37, 38, 44-45, 46; Nizâmülmülk, *Siyâsetnâme* (Bayburtlugil), s. 288, 290-299; Nizâmî-i Arûzî, *Revised Translation of the Chahâr Maqâla* (trc. E. G. Browne), London 1921, s. 33-36; İbn İsfendiyâr, *Târîh-i Taberistân: An Abridged Translation of the History of Tabaristân* (trc. E. G. Browne), London 1905, s. 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VIII, 78, bk. İndeks; V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan* (haz. Hakkı Dursun Yıldız), Ankara 1990, s. 13, 27, 114, 258-264; Hasan Yaşaroğlu, *Taberistan Zeydîleri: 250-316/864-929* (doktora tezi, 1998), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, tür.yer.; Aydın Usta, *Sâmânîler Devletinin Kuruluş Devri* (yüksek lisans tezi, 1999), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 71-85; R. N. Frye, *Orta Çağın Başarıları Buhara* (trc. Hasan Kurt), Ankara 2003, s. 85, 86, 87, 88-91, 93, 95, 98, 108, 109, 110; K. V. Zetterstéén, "Nasr b. Ahmed b. İsmâîl", *IA*, IX, 104-106; C. E. Bosworth, "Nasr b. Aḥmad b. İsmâ'îl", *El²* (İng.), VII, 1015. AHMET GÜNER

NASR b. ÂSİM

(نصر بن عاصم)

Nasr b. Âsım
b. Amr el-Leyisî el-Basrî
(ö. 89/708 [?])

Mushafalara
noktalama sistemini ilk defa
uygulayan tâbiî.

Düelî nisbesiyle de anılan Nasr'ın hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Hocaları ve talebeleriyle olan ilişkileri, ayrıca Basrî nisbesiyle anılması göz önünde bulundurulduğu takdirde onun Basra'da yetişip hayatını burada geçirdiği ve tedris faaliyetini burada sürdürdüğü söylenebilir. Ebû'l-Esved ed-Düelî'den kıraat ve nahiv konularında yararlandı. Nahivde Yahyâ b. Ya'mer'den de faydalandığı zikredilmiştir. Hz. Ömer, Hâlid b. Hâlid el-Yeşkürî, Mâlik b. Huveyris, Yahyâ b. Ya'mer, Ebû Bekre ve diğerlerinden rivayette bulundu. Kendisinden Abdullah b. Ebû İshak el-Hadramî ile yedi kıraat imamından Ebû Amr b. Alâ arz yoluyla kıraat öğrenirken Bişr b. Ubeyd, Humeyd b. Hilâl el-Adevî, Katâde b. Diâme ve Mâlik b. Dînâr gibi isimler ondan rivayette bulunanlar arasında yer aldı. Nasr b. Âsım'ın vefat tarihiyle ilgili olarak Halife b. Hayyât *et-Tabakât*'ında "80'den (699) sonra" ifadesini kullanırken *et-Târîh*'inde onun adını 80 ile 90 yılları arasında vefat edenler arasında saymıştır. Yâkût 89'da (708) Basra'da öldüğünü kaydettikten sonra ölüm tarihinin 90 olarak da zikredildiğini belirtmiş, Zehebî ise bu tarihin 100 (718-19) yılından önceye rastladığını söylemekle yetinmiştir.

Tâbiîin neslinin aynı zamanda fakihlerinden sayılan Nasr b. Âsım'ın (Yâkût, XIX, 224) kıraat ilminin yanı sıra Arap diline de hâkim olduğu ve bu konularda Ebû'l-Esved ed-Düelî'den faydalandığında şüphe yoktur. Ancak bazı kaynaklarda zikredilen ve onun Arapça'nın kaidelerini ilk vazeden kişi olduğunu belirten rivayetin ihtiyatla karşılanması gerekir. Aynı görüşün Abdurrahman b. Hürmüz el-A'rec için de söz konusu edildiği bilinmekte olup bu tür ifadelerin, adı geçen kişilerin Arap diline dair erken dönem çalışmalarına katkıda bulunduğu şeklinde anlaşılması mümkündür. Aslında pek çok âlimin görüşüne göre Hz. Ali'nin yol göstermesiyle nahiv ilminin temel kurallarını ilk defa vazeden kişi Ebû'l-Esved ed-Düelî'dir. Nitekim İbnü'n-Nedîm, bu konudaki farklı kanaatleri zikrettikten

NASR b. ÂSİM

sonra bazı delillerden hareketle nahiv ilminin temellerinin Ebü'l-Esved ed-Düelî tarafından atıldığı sonucuna varmıştır (*el-Fihrist*, s. 189-195).

Haccâc'ın isteği üzerine, mushaflarda benzer şekilde yazılan harfleri birbirinden ayırmak için noktalama sistemini ilk defa uygulayanın Nasr b. Âsım olduğuna, her beş ve on âyet sonlarına konan tahmîs ve ta'sîr işaretlerinin de onun tarafından uygulandığına dair bilgiler kaynaklarda yer almaktadır. Yine mushaflarda harekeleme işini ilk defa onun başlattığı belirtiliyorsa da (Dâni, s. 125) bu işin Ebü'l-Esved ed-Düelî tarafından gerçekleştirildiğine dair olan görüşler daha yaygındır.

Nesâî tarafından sika olarak nitelendirilen ve İbn Hibbân'ın *eş-Şikât*'ında biyografisine yer verilen Nasr b. Âsım'ın Arap diliyle ilgili bir kitabının bulunduğu zikredilmiş, bir zamanlar Hâricîler'in fikirlerini benimsediği, ancak daha sonra bu konudaki görüşlerini terkettiği belirtilmiştir (Yâkût, XIX, 224). Onun rivayet ettiği iki hadisten biri Buhârî'nin *Ref'u'l-yedeyn fi's-şalât* adlı kitabıyla Tirmizî'nin *es-Sünen*'i harîç *Kütüb-i Sitte*'de, diğeri de Ebü Dâvûd ve İbn Mâce'nin *es-Sünen*'lerinde yer almıştır (Mizzî, X, 205; XXIX, 348-349).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hibbân, *eş-Şikât*, V, 475; Halîfe b. Hayyât, *eş-Tabakât* (Ömerî), s. 206; a.m.f., *et-Târîh* (Zekâr), s. 234-235; Dâni, *el-Mu'ni* (nşr. M. Ahmed Dehmân), Dimaşk 1359/1940, s. 124-125; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba*, XIX, 224; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhü'r-ruvât*, III, 343-344; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, X, 205; XXIX, 347-349; Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ* (Altıkulaç), I, 170; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, II, 336; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Şüveymî), s. 189-195; W. Montgomery Watt, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri* (trc. Ethem Ruhi Fiğlalı), Ankara 1981, s. 134; Abdürrezzâk b. Ferrâc es-Sâidî, "Uşûlü'l-İlmi'l-Arabiyye fi'l-Medîne", *Mecelletü'l-Câmi'ati'l-İslâmiyye*, XXVIII/105-106, Medine 1417-18, s. 307-308.

TAYYAR ALTIKULAÇ

NASR el-HÛRÎNÎ

(نصر الهوريني)

Ebü'l-Vefâ Nasr b. Nasr Yûnus el-Vefâî el-Hûrîni el-Ahmedî el-Ezherî (ö. 1291/1874)

Arap dili ve edebiyatı âlimi,
nâşir.

Ezher'de öğrenim gördükten sonra Kavalalı Mehmed Ali Paşa zamanında Fransa'ya gönderilen öğrenciler arasında yer aldı. 1844 yılında giden ve Nasr el-Hûrîni'nin

nin başkanlık ettiği bu grubun içinde Mehmed Ali Paşa'nın oğullarından Abdülhamid ve Hüseyin, torunlarından Ahmed ve daha sonra Mısır hidivi olan İsmâil de bulunuyordu. Hûrîni, Kahire'ye dönünce Mısır'ın ilk millî matbaası olan Emîriyye (Bulak) Matbaası'nda tashih müdürü olarak göreve başladı. İbn Haldûn'un *Mu'kaddime*'si başta olmak üzere çok sayıda kitabın tashih ve tahkikini yaparak yayımladı. Kendisiyle birlikte Ezher âlimlerinden Muhammed Abdurrahman Kutta' el-Adevî, Muhammed el-Hüseynî ve Tâhâ Mahmûd gibi şahsiyetlerin yardımıyla neşredilen bu eserlerin dikkatli ve güvenilir şekilde hazırlandığı kabul edilmektedir. Hûrîni Kahire'de vefat etti. Onun yaşadığı dönem, İslâm dünyasının sömürgecilik hareketleriyle karşı karşıya kaldığı bir devirdi. Hûrîni, işgal şartları altında müslümanların kendi kültürleriyle bağlantılarını koruyabilmelerinin en önemli şartının dil ve edebiyat olduğunu farketmiş, telif eserlerinin yanı sıra klasik eserleri yeni nesillere kazandırmaya yönünde çalışmalar gerçekleştirmiştir. Ayrıca kendisi Arapça'nın bozulmasına karşı çıkan önde gelen dil bilimcilerden biridir.

Eserleri. A) Telifleri. Nasr el-Hûrîni çeşitli konularda kitaplar yazmış, ancak bunların çoğu yayımlanmamıştır. Başlıca eserleri şunlardır: *el-Metâli'u'n-Naşriyye li'l-me'âbi'l-Mısrıyye fi'l-uşûli'l-ḥaṭṭıyye* (Bulak 1275, 1302, 1304; *Ḳavâ'idü'l-ımlâ el-müsemma el-Metâli'u'n-Naşriyye li'l-me'âbi'l-Mısrıyye fi'l-uşûli'l-ḥaṭṭıyye* adıyla, Beyrut 2001); *Şerḥu dibâceti'l-Kâmûs* (Beyrut 1424/2003; *el-Kâmûsü'l-muḥiṭ*'in baş tarafına yazılan bu yazıda Fîrûzâbâdî'nin hayatı ve eserde kullanılan metot hakkında bilgi verilmektedir); *Serḥu'l-ʿayneyn fi şerḥi ʿUneyn* (dil ve edebiyata dair bir eserdir); *Hâşiye ʿalâ besmeleti'l-aḥrâz fi envâʿi'l-mecâz; Taḳyidât ʿalâ risâleti'l-Yûsi fi'l-mecâz; et-Taḥrîrâtü'n-Naşriyye ʿalâ şerḥi'l-Risâleti'z-Zeydünıyye* (İbn Nübâte el-Mısrî'nin İbn Zeydûn'un risâlesi üzerine yazdığı şerh düşünülmüş notları ihtiva etmektedir); *Tercemetü İbn Ḥallikân; Kitâbü Tesliyeti'l-muşâb ʿinde firâki'l-aḥbâb; Tefsîru sûreti'l-Mülk; et-Tavaşşul li-ḥalli-meşâkil-i't-tevessül; el-Mü'telif ve'l-muḥtelef* (hadis râvilerinin isimleri hakkında bir risâledir; Dârü'l-kütübî'l-Mısrıyye, Mustalah, nr. 290; Tal'at, nr. 212).

B) Neşirleri. 1. İbn Haldûn, *Mu'kaddime* (Bulak 1274). Bu neşir eserin sonraki basıklarına temel teşkil etmiştir; daha sonra

basılan *Kitâbü'l-ʿİber*'in ilk cildi bu neşri de ihtiva etmektedir. **2.** Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muḥiṭ* (Bulak 1272, 1289, 1301-1303). Hûrîni bu esere bazı notlar ve dil bilimiyle ilgili "Müveşşe'l-ḥavâşi bi-ṭrâz Naşr el-Hûrîni" başlıklı bir bölüm ilâve etmiştir. Mustafa İnânî bu neşri gözden geçirerek tekrar yayımlamıştır (Kahire 1344). **3.** İbn Hânî, *Divân* (Kahire 1274). **4.** Muhammed b. Abdülbâkî ez-Zürkânî, *Şerḥu'z-Zürkânî* (I-IV, Kahire 1279-1280). Zürkânî'nin İmam Mâlik'in *el-Muvaṭṭa*'na yazdığı şerhin tahkikli neşridir. **5.** Celâleddin es-Süyûtî, *el-İtkân fi ʿulûmi'l-Ḳurʿân* (Kahire 1279). **6.** Celâleddin es-Süyûtî, *el-Müzhir fi ʿulûmi'l-luḡa ve envâʿihâ* (Bulak, 1282). **7.** İbn Şâkir el-Kütübî, *Fevâtü'l-vefeyât* (I-II, Bulak 1283; Ebü'l-Vefâ el-Hûrîni ve Zeynüddin es-Sayyâd el-Mürsifî ile birlikte). **8.** Ebü Dâvûd, *Şaḥîhu süneni'l-Muştafâ* (baskı yeri yok, 1280 [el-Matbaatü'l-Kastaliyye]). **9.** Ebü Zeyd Abdurrahman b. Abdülazîz et-Tâdilî, *el-Viṣâḥ ve teşkîfü'r-rimâḥ fi reddi tevḥîmi'l-vecdi li's-Şihâḥ* (Bulak 1281). **10.** Muhibbüddin Efendi, *Tenzîlü'l-âyat ʿale's-şevâhid mine'l-ebyât: Şerḥu şevâhidi'l-Keşşâf* (Bulak 1281). **11.** Yâfîî, *Muḥtaşaru Ravzî'r-reyâḥin fi mendâkıbi's-şâliḥin* (baskı yeri yok, 1281 [el-Matbaatü'l-Kastaliyye]). **12.** Şehâbeddin el-Hafâcî, *Şifâʿü'l-galîl fimâ fi kelâmi'l-ʿArab mine'd-daḥîl* (Kahire 1282). **13.** Râgıb Paşa, *Sefînetü'r-Râgıb ve defînetü't-tâlib* (Bulak 1282). **14.** İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcü'l-luḡa ve şihâḥu'l-ʿArabiyye* (Bulak 1282). Nâşirin kaleme aldığı "el-Fevâ'idü'n-nâfi'a fi'l-luḡati ʿumûmen ve fi's-Şihâhi ḥuşûsan" başlıklı bir bölümü de içermektedir. **15.** Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *Kitâbü'l-Eḡânî* (I-XX, Bulak 1284-1285). **16.** Demîrî, *Ḥayâtü'l-ḥayevân* (I-II, Kahire 1275). **17.** İbn Hicce, *Ḥizânetü'l-edeb* (Bulak 1273). **18.** Nevâcî, *Ḥalbetü'l-kümeyt* (Bulak 1276). Hûrîni ayrıca *Mecmûʿ min mühimmâti'l-mütûn* başlıklı derleme bir eserin neşirini de gerçekleştirmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Haldûn, *The Mu'kaddimah* (trc. F. Rosenthal), London 1958, tercüme edenin girişi, I, s. I-CXV; Ali Paşa Mübârek, *el-Ḥitâṭü't-Tevfikıyye*, Kahire 1982, II, 85; Serkîs, *Mu'cem*, II, 1904-1905; Brockelmann, *GAL*, II, 489 vd.; *Suppl.*, II, 726; Abdurrahman er-Râfîî, *ʿAşru Muḥammed ʿAli*, Kahire 1366/1947, s. 375-376; *Hediyyetü'l-ʿarîfin*, II, 492; Zirikî, *el-A'lâm*, VIII, 351; Corci Zeydân, *Târîhu âdâbi'l-luḡati'l-ʿArabiyye*, Kahire 1937, IV, 225; Mahmûd Muhammed et-Tanâhî, *Medḥal ilâ târihi neşri't-türâsi'l-ʿArabî*, Kahire 1405/1984, s. 38, 55.

HİLAL GÖRGÜN